

A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM NUMIZMATIKAI
GYŰJTEMÉNYÉNEK TÖRTÉNETE

A Szabadkai Városi Múzeum numizmatikai gyűjteményének eredetét kutatva, vissza kell nyúlnunk egészen a múlt századig. Ekkor jött létre ugyanis az a két jelentős közgyűjtemény, amelynek egy része az 1948-ban alakult Városi Múzeumba került. Tekintettel e gyűjtemények egykori jelentőségére, külön-külön szólnunk kell róluk.

Mielőtt azonban ezt megtennénk, okvetlenül meg kell említenünk az egyik legkorábbi szabadkai vonatkozású adatot, amely az éremgyűjtés itteni hagyományát hivatott bizonyítani. Litterati Nemes Sámuel, híres erdélyi régiséggyűjtő, szenvedélyének hódolva a múlt század 30-as éveiben beutazta Magyarországot és 1838-ban Szabadkán is megfordult. A pozsonyi Századunk 1839-es évfolyamából, az utazásairól beszámoló „Antiquariusi levelek”-ből idézem a következőket: „Bajáról Szabadkára igyekeztem, s ott általadtam főispányi helytartó ő mlgnak (Mukics Simon — G. Sz. megj.) azon ritkaságokat, melyeket Budáról hoztam. Ő mlga, két nagyreménységű kedves magzatai kedvéért, bokros foglalatossági mellett is, mindenféle tudományi dolgokat szeret, s már eddig is ritka képek és könyvek, gemmák, pénzek, oklevelek, conchák és hajdani fegyverekből egy oly gyűjteményt láthat Szabadkán az utazó, melyhez hasonlót némeley tartományokban föl nem talál.”¹

A SZABADKAI FŐGIMNAZIUM GYŰJTEMÉNYE

A főgimnáziumban elsőként Kovács Vazul igazgató kezdte gyűjtögetni a régi pénzeket és érmeiket még a múlt század 50-es éveiben, de azok egy betörés alkalmával majdnem mind elvesztek.²

Az 1874—75. tanévben Balás Imre latin és történelem szakos tanár a helybeli lapokban felszólítást tesz közzé, hogy „azok, kik egyes akár óvagy középkori, akár pedig a legújabb korból való, de nálunk forgalomban nem lévő, bármilyen ércből készült pénzek vagy érmeik birtokában vannak, szíveskedjenek azokat gymnásiumunknak ajándékozni, vagy ha ajándékul nem adhatnák, jutányos áron átengedni”.³ Balásnak sajnálkozva kell megállapítania, hogy a város közönsége részéről elmaradt a várt támogatás, de biztató a diákok buzgalma, akik a felhívás nyomán legtöbbet gyűjtenek és ajándékoznak. A diákság gyűjti össze azt a 4 forintot is, amelyen egy csaknem 150 darabból álló vegyes anyagot tartalmazó magángyűjteményt vásárolnak meg. Balás a nyári szünidő alatt tanulói segítségével rendezi a gyűjteményt.⁴

A kezdeti kudarc nem töri le, tovább folytatja agitációját a helybeli lapokban. Az eredmény nem marad el. Az elkövetkező évek gimnáziuma értesítőiben már öröndetes gyarapodásról kapunk hírt. Maga Balás jár elől jó példával, a gimnáziumnak ajándékozván saját kis gyűjteményét.⁵

A numizmatikai gyűjtemény kialakításában már 1875-ben egy lelkes támogatóra talál Iványi István személyében, aki ekkor kerül a főgimnáziumhoz mint a német és latin nyelv tanára. A jeles történész, aki egyebek között Szabadka város monográfiájának megírásával hívja fel magára később a figyelmet, átveszi Balástól a numizmatikai gyűjtemény gondozását. A fáradhatatlan tudós 1915-ben erről így ír visszaemlékezésében: „A következő, 1882—83. tanévben a numizmatikai gyűjteményt is magamra vállaltam, és egy új gyűjteményt is kezdtem, a régiségit, miután a magam utánjárásával szedtem össze az egyes tárgyakat, régi leleteket.”⁶ Azzal, hogy az eddigi régipéNZ- és érem gyűjtemény az új ággal gazdagodva numizmatikai és régiséggyűjteménnyé bővül, a főgimnázium e szertára

kis múzeummá válik. Iványi mint e szertár őre tisztiségének első évében jelentős eredményeket ér el. Kiésközi a városi szerveknél, hogy az eddig halomban heverő pénzek elhelyezésére egy szekrényt vásároljanak. 1883 tavaszán állítja fel a szekrényt a tanári szobában és Tipka Antal tanártárs segítségével rendezi és fiókokban elkülöníti az összegyűlt anyagot. Emellett tovább folytatja a Balás által megkezdett gyűjtési akciót. Javaslatára Heverda Mátyas igazgató 1882 október 30-án kérvényt nyújt be a Városi Tanácshoz, a városi levéltárban hasznavehetetlenül heverő könyvek és érme ügyében, hogy azokat a gimnázium könyvtára, illetve éremgyűjteménye számára átengedjék. A tanév végén, összegezve az addig összegyűlt és az elmúlt iskolaévben beszerzett régi pénzeket és érmeiket, azokat országok szerint sorolja fel. Számos másodpéldány mellett 619 fajt számlál a gyűjtemény; 16 országból és az antik világból. Ereből 34 fajt, papírpénzből csak az 1848–49-es Kossuth-bankók vannak. Külön kiemeli a legrégebbi pénzeket, így 3 darab római ast és a magyar pénzek közül Kálmán király egy denárát.⁷

A gimnázium numizmatikai gyűjteménye elsősorban oktatási célokat szolgált, olyannyira, hogy a későbbiek során évi 4%-ot írtak le annak értékéből, elhasználódás címén. Ez magyarázza, hogy a gyűjtemény összeállításában nem speciális, hanem általános szempontokat követtek, begyűjtve mindazt, amihez ajándékozás útján vagy jutányos vásárlással hozzájuthattak.

1882 december 27-én választja meg a város közgyűlése ideiglenes helyettes tanárrá az akkor 23 éves Gohl Ödönt, aki később a numizmatika terén európai hírnévre tesz szert.⁸ Gohl saját gyűjteménnyel is rendelkezik, képesítéséhez híven — latin, görög és magyar nyelv — görög, római és magyar pénzeket gyűjt. Immáron tehát három képzett ember tekinti szívügyének a numizmatikai és régiséggyűjtemény sorsát. Hála e szerencsés körülménynek, 1884 nyarán már 860 fajt szerepel az évi jelentésben és a gyűjteményt részletesebben, uralkodók szerint dolgozzák fel.⁹

Iványi 1883-ban belekezd Szabadka város történetének megírásába. A rendkívül sok időt igénylő kutatómunka miatt az 1883–84. tanévben Tipka Antal latin és görög szakos tanárnak engedi át a régiségosztár kezelését. Iványi ideiglenes elfoglaltsága ellenére sem áll meg a munka. Balás Imre továbbra is segít szervezni a gyűjtést a diákok körében, és 1885-ben már 907 fajt számlál az állomány.¹⁰ Odaadó munkájáért a Városi Tanács július 19-én hozott határozatában öt tisztelettel meg azzal, hogy képviselje Szabadkát a budapesti archeológiai kongresszuson. Kuluncsits József főjegyző, a közoktatási bizottság elnöke, Balás kiküldetését megindokló folyamodványában többek között annak következő érdemeit hangsúlyozza ki: „Biztos tudomásom van arról, hogy Balás Imre főgimnáziumi tanár nemcsak megkezdője a régi pénzek, érme és egyéb régiségek gyűjtésének, nemcsak saját magángyűjteményét adta oda az intézetnek, hanem azóta is szakadatlan kitarással folytatja e téren működését s az évenkénti szaporodások legalább fele részben az ő közreműködésével történnek.”¹¹

Amíg az 1885–86. tanévben túlnyomórészt duplumokkal szaporodik a gyűjtemény, addig a következő tanévben annál tetemesebb szaporodást könyvelhetnek el. Az ajándékozók közül kitűnik Szárits Károly földbirtokos, aki egyebek között 4 db lengyel ezüst, 16 db magyar, 17 db német, 18 db római, 7 db másnemű pénz, egy József nádor kis ezüstérmét 1845-ből és egy Christianus (Braunschweig-Lüneburg) nagy ezüst emlékpénzt 1648-ból, Jandek József irodaigazgató pedig egy I. Mátyas aranyforintot és egy II. Béla kori ezüstpénzt juttat a gimnáziumnak.¹²

Az 1887–88. tanévben Gohl Ödön veszi át a gyűjtemény kezelését. Feladatát azzal kezdi, hogy az anyagot újból rendezi, csoportosítja és leíró tárgymutatóval látja el. Az érem- és pénzgyűjteményt érme és pénzek, ezeket ismét országok és időrend szerint osztályozza. Jelentős gyarapodásról számol be, elsősorban Balás Imre jóvoltából, aki nyugdíjba vonulása alkalmával 80 db fém- és 71 db papírpénzt adományoz. Gohl Mária az akkor még legelsőnek tartott magyar pénzt, I. István denárát ajándékozza.¹³

Gohl 1888-ban és 1889-ben felhívást intéz más tanintézetekhez a fölös duplumok cseréje érdekében, de nincs nyoma annak, hogy e felhívás bár-

milyen eredménnyel járt volna. A tanév végi kimutatás arra utal, hogy a tanulók körében intenzív gyűjtés folyik. A helybelieken kívül egy távoli, Győrmezei ajándékozóról is említés esik, név szerint Tamásy Lajosról, aki 23 db ezüst- és 18 db rézpénzt küld.¹⁴

Gohl már a szabadkai évek alatt, a gyűjtés mellett tudományosan foglalkozik a numizmatikával, amiről néhány rövidebb cikke mellett egy átfogó, először a főgimnázium 1893—94. évi értesítőjében közölt, *A római birodalom pénzeiről* című, csaknem 90 oldalas műve tanuskodik. Tehetségére felfigyelnek és 1894-ben felveszik a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által szervezett olaszországi tanulmányút résztvevőinek sorába,¹⁵ 1895. május 9-én pedig a minisztérium kinevezi a Magyar Nemzeti Múzeum Erem- és Régiségtára asszisztensének. Távozásával nemcsak a gimnáziumot, hanem az időközben általa kezdeményezett és vezetett Közkönyvtár és Múzeum Egylet múzeumát is érzékeny veszteség éri. Utolsó leltári jelentésében már 1416 fajt számlál a numizmatikai gyűjtemény 189 Ft 29 krajcár értékben. Saját maga 15 db különböző fém-pénzt és a szabadkai pénzjegy másolatából két példányt ajándékoz, Dévits Ferenc tanuló pedig 8 db római pénzt. Sikeres működéséért a városi közgyűlés június 10-én elismerést szavaz meg.¹⁶

Az 1895—96. tanévben Grohmann Vilmos görög és latin szakos rendes tanárt nevezik ki az éremgyűjtemény őrévé. Már ténykedésének első évében kitűnik, hogy ha nem is olyan szakértelemmel, mint elődje, de ugyanolyan buzgalommal szervezi a gyűjtést. A gyarapodás üteme némileg lassul, az adakozók leginkább az intézet tanárai és diákjai. Az ok nyilvánvaló. Az érdeklődés inkább a Közkönyvtár és Múzeum Egylet felé fordult. A konkurrencia ellenére, Grohmann szorgalmának gyümölcseként, néhány valóban értékes példány kerül a gimnáziumba: Dévits Ferenc tanuló 1896-ban 1 db arany, 2 db magyar ezüst-, 5 db ezüst- és 9 db római pénzt, 1897-ben Hayerda Mátyás igazgató 1 db római császársági aranyat, 1900-ban Pollák Emil Kisszállásról egy 1577-től származó nagy szász ezüstérmet, 1902-ben pedig Handelsmann Leo nyug. tanító 52 db különféle fém-pénzt, 4 érmet és egy 1663-ból származó angol papírpénzt ajándékoz.¹⁷

1899 augusztusában elkészül az új gimnázium épülete és az egykor a mai régi városháza helyén állt épületből ide költözködik az intézet. Grohmann nem sokáig élvezheti az új környezet nyújtotta feltételeket, 1903 tavaszán súlyos betegsége miatt nyugdíjba kényszerül és 1905 január 30-án meghal.¹⁸ Utódjának, Bibó Bige György latin és történelem szakos tanárnak 1593 fajta numizmatikai tárgyat ad át 459 korona 34 fillér értékben.¹⁹ Az állomány sokkal több darabot számlál, de a kimutatások nem jegyzik a duplumákat. A másodpéldányokat feltehetőleg fel sem leltározták, vagy csak egy tartalékletárba vezették be.

Bibó Bige szertárőri tisztségének első évében egyetlen példánnyal sem szaporodik a gyűjtemény. Az 1904-05. tanévben viszont 69 darabbal gazdagodik az állomány, de ebből csak 17 db az új faj.²⁰ Eltekintve Bibó Bige érdemeitől, amelyet a Közkönyvtár és Múzeum Egylet felvirágoztatásával szerzett, a gimnáziumban már nem mutat fel ilyen eredményeket. 1914. április 1-én bekövetkezett nyugdíjaztatásig egyetlen példánnyal sem gyarapítja a numizmatikai gyűjteményt és megmarad az 1905-ös 1610 fajnál. Ténykedéséből csak pénztartó és kartonlapok beszédésére futja az 1906—1907. tanévben, 3 korona 10 fillér értékben.

1910. február 5-én a helyi lapok egy érdekes ajándékról számolnak be, amely a gimnázium éremgyűjteményének értékét az eddigi négyszeresére emeli. „Telcs Ede, az újabb szobrászgeneráció legtalentumosabb tagja tudvalevőleg a képzőművészeti állami nagy aranyérmert nyerte el s ennek 1908 évi példányát ajándékozta most a gimnáziumnak, melynek egykor növendéke volt.”²¹ A Városi Tanács a nemes gesztus tárgyában határozatot hoz, melynek értelmében „a polgármester úr felkéretik, hogy Budapesten járván Telcs Edének a város köszönetét személyesen szíveskedjék tolmácsolni.”²² A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1910. március 1-én kelt magas rendeletével a nagylelkű adományozónak elismerő köszönetét fejezi ki. Erthető a város és a minisztérium magatartása, hiszen az aranyérem értéke 1500 korona volt.²³

1914. március 29-én Szabó Batanics István latin és történelem szakos tanár veszi kezébe az érem- és régiségtár gondozását. Újabb anyagra nem tesz szert. Megjavíttatja a szertár szekrényzárait, amire 8 koronát ad ki. Tervbe veszi a gyűjtemény átrendezését, aminek alapján új leltárt szándékozik összeállítani a következő tanév végéig.²⁴ A tervbe vett leltározást a világháború kitörése hiúsítja meg, 1914. augusztus 1-én a gimnázium épületét a katonaság lefoglalja és termeit — a tanári szoba és a szertárak kivételével — hadikórházzá alakítja.²⁵ A tanítás a községi polgári fiúiskolában folyik tovább. Szabó Batanics 1916 májusában bevonul katonának.

1918. június 5-én felszámolják a hadikórházat és a katonaság kiköltözik az épületből. Június 10-én egy katonai és polgári személyekből álló bizottság a hivatalos visszavétel alkalmával jegyzékbe veszi az épületen és a felszerelésben okozott károkat és hiányokat. Megállapítása szerint a numizmatikai és régiséggyűjteményt a katonák csaknem négyéves ottartózkodása alatt semmilyen károsodás sem érte, tehát változatlanul érvényes az előző évek leltári jelentése.²⁶

November 20-án bevonultak a városba a szerb csapatok. A gyűjteménnyel többé senki sem foglalkozik, olyannyira, hogy a változás utáni első gimnáziumi évkönyvben, amely 1923-ban jelent meg, már meg sem említik a szertárak sorában. Kicserélődik a tanári kar és senki sem akad, aki folytatná a több évtizedes gyűjtőmunkát. Csak ilyen közönyben történhet meg, hogy egy, a nagy múltú intézethez méltatlan ember tönkretégye azt, amit a világháború forgataga megkímélt. Lazar Čurčićról van szó, aki Kragujevácról kerül a gimnáziumba mint francia és német szakos tanár. Itt gyors karriert fut be, hiszen 1929-ben már igazgatóhelyettes, majd 1932-ig igazgató. Hiteles tanúk állítása szerint ő tulajdonítja el nemcsak a gimnázium, hanem az időközben odakerült Könyvtár és Múzeum Egylet numizmatikai anyagának szinte valamennyi értékesebb darabját.²⁷

A SZABADKAI KÖZKÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM EGYLET GYŰJTEMÉNYE

E jelentős közművelődési intézmény 1892. március 6-án alakult meg mint Közkönyvtár Egyesület.²⁸ Közkönyvtár és Múzeum Egyletre csak 1895 decemberében változtatja címét,²⁹ miután az Egyesület 1894. április 29-én tartott közgyűlésén határozatot hoznak egy városi múzeum alakítása érdekében, a meglévő Közkönyvtár Egyesület keretén belül.

Az, hogy az egyesületet múzeummal bővítik ki, Gohl Ödön szorgoskodásának köszönhető. Mivel Gohl nem tagja az egyesület választmányának, nem vehet részt a gyűléseken és nem állhat ki személyesen a múzeum ügyéért. Ekkor szervezi az egyesület legodaadóbb tagját, a könyvtárosi tisztséget betöltő Iványi Istvánt, aki az 1893. április 25-én megtartott választmányi gyűlésen indítványozza, hogy helyi érdekű „régiségi múzeumot” szervezzenek a könyvtár mellett. A tagság a javaslatot elvben elfogadja. Iványi felbuzdulva a biztatáson, akciót indít a helyi lapokban a régiségek, régi pénzek, ritkaságok beküldése érdekében. A begyűjtött anyagot addig a főgimnáziumban tárolja mígnem 1893 szeptemberében beköltözhetővé válnak az egyesület helyiségei. Mindössze két szobáról van szó a mai zeneiskola épületében. E két szobát a Városi Tanács Váli Gyula mérnök közbenjárására bocsátja 1893. február 6-án az egyesület rendelkezésére. Iványi néhány tanuló segédletével átköltözteti a könyveket és a régiségeket.

1894. április 29-én, az egyesület évi közgyűlésén Gohl beavasztják a választmányi tagok sorába. Itt már személyesen is előterjeszti indítványát. Határozatot hoznak, hogy Szabadkán megalakítják az első múzeumot, melynek „1.) helybeli jellegű történeti és népismereti, 2.) általában régiségi és 3.) természettudományi osztálya” lesz. A múzeum vezetésével Gohl bízták meg, egyúttal 100 forintot szavaznak meg a beszerzésekre.³⁰ A helybeli lapok sietve számolnak be a jelentős eseményről, így a Szabadkai Hírlap nem kis büszkeséggel emeli ki, hogy Szabadka „csatlakozni fog a Budapestten Széll Kálmán elnöksége alatt megindult mozgalomhoz, melynek célja országszer- te múzeumokat és könyvtárakat alapítani.”³¹

Gohl a választmány megbízásából a karácsonyi ünnepekre részletes és felvilágosító felhívást tesz közzé a helyi lapokban, amelyben a múzeum támogatására szólítja fel a város lakosságát. A felhívást követően mintegy 200 db fém- és papírpénz gyűlik össze a múzeumban létesítendő éremgyűjtemény számára.³²

Gohl tevékenysége a múzeumban rövid életű, mert már 1895 májusában a Magyar Nemzeti Múzeumhoz kerül. Távozásakor az egyesület megvásárolja a mintegy 2400 darabból álló, túlnyomórészt antik és magyar pénzt tartalmazó éremgyűjteményt.³³ E jelentős szerzeményről idézzük ismét Iványi visszaemlékezéseit: „Gohl Ódön tanártól szép numizmatikai gyűjteményt vásároltunk, melynek leltározását és rendezését Kovács János és Schnauer Ferenc VI. osztályú tanulók segítségével végeztem szemeim gyengesége dacára is.”³⁴ Ez a vétel komoly alapot jelent a múzeum éremgyűjteményének a kifejlesztéséhez. Gohl gyűjteménye bizonyára számos duplumot is tartalmazhatott, mert Frankl István 1899-ben megjelent ismertetésében az éremgyűjtemény állományát mindössze 1500 darabban állapítja meg.³⁵

Gohl távozása után Iványi átveszi a múzeumőri tisztséget is, de megbaja miatt 1897-ben Bibó Bige Györgynek, a főgimnázium tanárának engedi át. A könyvtáros viszont Decsi István majd Bölcskei Lajos lesz.³⁶ Bibó Bige nagy lelkesedéssel végzi munkáját, habár a város tespedt közonyével neki sem sikerül megbirkóznia. 1899 nyarán részt vesz Budapesten egy archeológiai és numizmatikai tanfolyamon. 1901-ben közreadja az egyet állományának leírását *A szabadkai Közkönyvtár és Múzeum Egylet könyvtárának és múzeumának jegyzése* címmel. Itt részletes leltárt közöl az éremgyűjteményről is. Az érmék leírásában sajnos csak a kibocsátó állam, az uralkodó és a verési évszám meghatározására szorítkozik, de még ebben sem következetes. Többek között nem közli az érmek anyagát és verdejelét, az érmekeket és zsetonokat pedig csak szám szerint említi meg. A bántó hiányosságok ellenére is ez az egylet gyűjteményének legrészletesebb eddig ismeretes jegyzéke. Balogh Károly 1910-ben befejezett ugyan egy részletes leltárt, de az egyelőre még nem került elő. Arra viszont, hogy Balogh leltáráig a tárgyakról semmilyen nyilvántartást nem vezettek, két forrásadat is utal. Bölcskei Lajos egyesületi ideiglenes múzeumőr, a Városi Tanácshoz intézett előterjesztésében, a múzeumi állapotokat ecsetelve kiemeli, hogy: „Többször sürgetve kértem azon lehetetlen állapot megszüntetését, hogy a múzeum elég értékes gyűjteménye mindaddig leltározva nincs s így annak anyagáért semmi felelősséget nem vállalhatok, pedig az egyes értékes tárgyaktól eltekintve pár ezer korona értékű ezüst- és aranypénz hever részint szekrényekben, részint a gyűjtőládákban.”³⁷ Balogh Károly pedig, akit Bölcskei helyett bíztak meg a múzeum gondozásával, 1909. június 3-án, a múzeum helyiségeinek felnyitásakor csalódottan állapítja meg, hogy az iratok között a múzeumra vonatkozólag ellenben semminemű leltár nem találtatott.³⁸

Miután nincs tudomásunk a Balogh-féle leltárkönyv hollétééről, a gyűjtemény tovább gyarapodásáról a korabeli sajtó és a múzeum pénzügyi jelentései révén értesülhetünk. 1903-ban pl. Vörös Ernő, az állomás vendég-léjének bérlője 143 db régi pénzt ajándékoz, köztük számos távoli országból, India, Borneó, Ceylon stb. pénzeit.³⁹ Ugyanebben az évben Szemáry János vendéglős 68 db különféle főleg római és régi magyar pénzt adományoz.⁴⁰ A múzeum pénzügyi jelentéseiből csak azokra szorítkozhatunk, amelyeket dr. Schulmann Imre muzeológus közölt, mivel a Városi Múzeum archívuma még rendezetlen. Ezek szerint 1903-ban a múzeum vásárol egy Anjou-házi aranypénzt 16 koronáért, Zsigmond Jánosnak egy török aranyért 12 koronát fizetnek, Jovan Poljakovičtól egy rendkívül értékes leletet szereznek meg, amely 13 db aranypénzt, 26 db tallért és 217 db dénárt tartalmaz, megvásárolnak egy Ulászló aranyforintot és 7 db 1621-ben vert erdélyi aranyat. 1904-ben vétel útján római, bizánci és magyar aranyakkal, valamint 13 db ezüstpénzzel gazdagodik a gyűjtemény. Az aranyakért 481, az ezüstökért 41 korona 50 fillért adnak ki.⁴¹ Keserűen kellett a gyűjtemény rendezésekor megállapítanom, hogy mindezeknek az aranyaknak és talléroknak, a többi értékes darabbal együtt, a dévél nyoma veszett.

1902.szeptember 1-én megnyílik az egyesület múzeumának kiállítása, amely minden vasárnap délelőtt 9 és 11 óra között volt látogatható.⁴² Tekintettel a múzeum gazdag éremgyűjteményére, bizonyára érmekeket is kiállítottak, bár erre vonatkozó adatot nem találtam. A szabadkai múzeumi élet fellendüléséről az Archaeológiai Értesítő is beszámol, kiemelve, hogy 1903 első felében 381 db régiséget gyűjtöttek, a látogatók száma 6000 volt, az egyesület taglétszáma pedig 210 fő.⁴³

Sajnos sem a múzeum állományának örvendetes gyarapodása, sem a kiállítás sikere nem bizonyul elegendőnek ahhoz, hogy a Városi Tanács komolyabban fontolóra vegye a múzeum sorsát. Hiába kesereg a sajtó hasábjain Quidam (Bibó-Bige György — G. Sz.), hogy csak egy múzeum van Szabadkán és „bizony azt sem részesítik kellő méltánylásban”,⁴⁴ és hiába agítál egy kultúrpalota építéséért, ahol a múzeum is méltó elhelyezésre nyerne, nem talál megértésre. „Múzeum? Van, de hol? Elrejtva egy kis mellékszobába, sötét, szűk! Ezt közművelődési célokra megnyitni nem lehet — ezt éppen localitása kényelmetlen, meg nem felelő volta miatt fejleszteni már nem lehet.”⁴⁵ Nem is fejlesztik tovább, sőt 1903-ban megszüntetik a múzeumőri tisztséget is.

Bölcskei Lajos végzi tovább a múzeum körüli teendőket is.⁴⁶ 1906-ban az egyesület feloszlik és teljes vagyona a város tulajdonába megy át. A múzeum gyűjteményének átadásakor Bölcseki 1906. január 9-én egy ideiglenes leltárt készít. Ebből közlöm a numizmatikai gyűjteményre vonatkozó adatokat:

„Török és római pénzek	557 db
Külföldi újkor	472 db
Magyar és osztrák pénzek	700 db
Különböző érmekek	70 db
Magyar papírpénz 48—49-ből	21 db
Külföldi papírpénz	21 db

1000 darab még nem osztályozott érc- és papírpénz”.⁴⁷

Bölcskei 1908-ig gondolja a gyűjteményt, és amikor díjazás nélkül nem hajlandó tovább megbízatását végezni, a Városi Tanács augusztus 12-én Balogh Károly főlevéltárosra bizza a további munkát.⁴⁸ Közben a múzeum anyagát Bölcsekeinek át kell költöztetnie másik, alkalmatlanabb helyiségekbe, mert a múzeum termeit az új városháza építése miatt lebontásra kerülő polgári fiúiskola számára kell átengedni.⁴⁹ A költözködést az éremgyűjtemény is megsínyli. „A Gohl Ödön, gymnasiumunk volt tanára által beszerzett és kiváló szakértelemmel rendezett nagy érem és pénzgyűjtemény a legutóbbi hurczolkodás alatt egészen össze lett forgatva” — írja a Városi Tanácshoz intézett jelentésében Balogh.⁵⁰

Balogh 1910 februárjában befejezi az egyesület leltárát, amelyen a Városi Tanács megbízásából csaknem fél éven át dolgozott. A kész leltár felülvizsgálatával dr. Dembitz Lajos polgármester-helyettest és dr. Milkó Izidor törvényhatósági bizottsági tagot bizzák meg.⁵¹ Ez a leltár sem került még elő.

Az új városháza után az egyesület múzeumi gyűjteményének egy részét becsomagolják és a városháza III. emeletén, valamint a toronyban helyezik el, a többi anyag viszont továbbra is a mai zeneiskola épületében marad a könyvtárral együtt.⁵²

AZ ÉREMGYŰJTEMENY SORSA A VÁROSI MŰZEUM MEGALAKULASAIG

Az első világháború után a város az eddig raktárban heverő anyag rendezésével Mijo Mandić könyvtárost bizza meg. Miután az illetékesek a múzeumőr kinevezésén kívül semmilyen más hajlandóságot nem mutatnak a múzeum ügye iránt, Mijo Mandić 1923. augusztus 6-án lemond tisztségé-

ról és kéri, hogy a kellő gondozás hiányában komoly károsodást szenvedett gyűjteményt adják át megőrzésre a főgimnáziumnak.⁵³ Mandić kérelme minden valószínűleg szerint csak a könyvtárral maradt múzeumi anyag átadására vonatkozik, a többi tárgy a városházán marad. A múzeumi tárgyak átadása feltehetőleg csak 1926-ban kerül sor. 1926. szeptember 10-én ugyanis egy négytagú bizottság, amelynek Mijo Mandić is tagja, egy mindössze másfél oldal terjedelmű ideiglenes leltárt készít. A leltár utolsó, XIX. tételként feltüntetik az éremgyűjteményt is, lakonikus rövidséggel közölve, hogy régi pénz is van („Stari kovani novac”).⁵⁴ Mivel a bizottságban két könyvtáros is szerepel, valószínű, hogy a jegyzék a gimnáziumba vitt anyag átadásakor készült.

Múzeum nem létezik, az éremgyűjtemény mégis gyarapodik. Dr. Joco Milekić, a nemrég elhunyt ismert műgyűjtő az 1930-as évek kezdetén az akkor személyes jóbarátja, Mijo Mandić vezetése alatt álló városi könyvtárnak adományozza a mintegy 1000—1200 darabból álló éremgyűjteményét. A gyűjtemény egy kis hűsziókos fekete szekrénykébe állt és túlnyomórészt római pénzeket tartalmazott. A szekrényke, amely ma is megtalálható a múzeumban, egy könyvszekrénybe zárva a könyvtár egyik zugában állt.⁵⁵ Nem ismeretes, hogy a könyvtár költözködései alatt a szekrényke is követte volna a könyveket, vagy a városházára vitték-e, mindenesetre tartalmának zöme megmaradt.

A második világháború alatt, 1943-ban a Szegedi Egyetem Régészeti Intézete lépéseket tesz a szabadkai múzeum újraélesztésére, de csak a fotodokumentációig és a lajstromozásig jut el.⁵⁶ Ezek a Magyar Nemzeti Múzeum Központi Adattárában őrzött dokumentumok Szekeres László régész szerint nem tartalmaznak a numizmatikai gyűjteményre vonatkozó adatokat.

A megszállás alatt a numizmatikai gyűjteményt meg a múzeum egyéb állományát is további károsodás éri. Számos tárgy tűnik el nyomtalanul, vagy pusztul el. A felszabadulás után a Vörös Hadsereg hadikórházat rendez be a tantermekben. A kórház felszámolásra 1945. október 8-án kerül sor, de a műtárgyak biztonsága még nem szavatolt. Az oktatásüggyel foglalkozó részleg vezetője kénytelen panaszt emelni egyes szervezetek és a katonaság eljárása ellen, amelynek a még leltárilag át nem vett épületből különféle tárgyakat hordanak szét. A Városi Népbizottság Végrehajtó Bizottsága ekkor örséget állítat a gimnázium elé.⁵⁷ Innen számítva már biztonságban vélhetjük a még megmaradt múzeumi tárgyakat.

A numizmatikai gyűjteményről Luka Bašić, a gimnázium gondnoka érdekes adattal szolgált. 1945 tavaszán engedélyt kapott a hadikórház parancsnokától, hogy meglátogathassa a gondnoki lakásban élő szüleit. Szórakoztató olvasmány után kutatva felment a lakás padlására és ott az ifjúsági könyvtár összedobált kötetei között egy nagyobb agyagedényben kb. öt-hat kilónyi ömlesztett állapotban lévő régi pénzt talált. Amikor egy év múlva véglegesen hazatért, a padlás már ki volt takarítva.⁵⁸ A jelek szerint ez lehetett az, ami a gimnázium gyűjteményéből megmaradt és amely a létezésbe került.

A múzeum létrehozásának kérdése hamar fölvetődik, elsősorban dr. Schulmann Imre, Horovic Andre, dr. Matija Evetović és Ivan Rudić jóvoltából. Horovic Andre különösen akkor válik az ügy pártolójává, amikor a Népi Javak Igazgatósága egyik raktára ellen elkövetett betörés nyomán, mint a népbizottság felelős tisztviselője, a helyszíni szemle alatt Vojnits Oszkár néprajzi hagyatékára és egy kisebb szétszórt numizmatikai gyűjteményre bukkan.⁵⁹ A Népi Javak Igazgatósága raktáraiban elsősorban az elhagyott és rekvirált ingóságokat őrizték, ezért valószínűnek látszik, hogy Horovic Andre Dománszki Jenő elkobzott gyűjteményére akadt. Ez a gyűjtemény képezi az alkotó múzeum éremgyűjteményének alapját.

A Városi Múzeum megalakítására 1948. április 24-én kerül sor⁶⁰ és már a köztársaság napja tiszteletére, november 29-én a volt Raichl-palotában, a Lenin park 7. sz. alatt megnyitja első kiállítását. A Raichl-palota 20 évig nyújt otthont a múzeumnak. A városi Múzeum 1967 tavaszán, az egyre nagyobb gondot okozó helyszüke miatt költözködik át jelenlegi helyére, a régi városháza épületébe.

A NŰMIZMATIKAI GYŰJTEMÉNY JÉLENLEGI ALLOMANYA

A numizmatikai gyűjtemény, amely a fém pénzek mellett a papír- és szükségpénzeket, érmekeket, plaketteket, kitüntetések és jelvényeket is magában foglalja, csaknem 10 000 példányt számlál. Ezenkívül mintegy 5000 db felesleges harmadpéldányt is tartalmaz. A gyűjtemény az egykori főgimnázium és a Közkönyvtár és Múzeum Egylet anyagának maradványai mellett — néhány kisebb tételű ajándékozástól és vételtől eltekintve — a következő egységekből tevődik össze:

1. Dr. Joco Miletić gyűjteménye, amely kb. 1000—1200 darabot számlál, túlnyomórészt római pénz. Az 1930-as évek kezdetén ajándékozta a Városi Könyvtárnak. Egy húzfiókos, numizmatikai célokra gyártott szekrénykében állt.
2. Dományszi Jenő gyűjteménye, amely mintegy 2000 darabból áll, ebből kb. 30% görög, római és bizánci, 70% vegyes, elsősorban XVI—XIX. századi német, magyar, osztrák és olasz pénz. Feldolgozásuk előtt az érmék mintegy 60, kék vászonnal bevont fatáblára voltak felerősítve és alattuk kis címkén szerepeltek a pénzre vonatkozó legszükségesebb adatok. Ez a gyűjtemény a felszabadulás után, hatósági rekvirálás útján került a múzeumba, mivel tulajdonosa a háború alatt ellenséges, németbarát magatartást tanúsított.⁶¹
3. Dr. Frey Imre hatalmas gyűjteményéből mintegy 2000 darab, amely kb. 1200 db középkori magyar, 570 db II. Rákóczi Ferenc egy- és tízpolturás, valamint kb. 200 db Hasburg-házi magyar veretet tartalmaz. Ezt az anyagot 1959-ben vásárolta meg a Múzeum dr. Frey Imre özvegyétől 60 000 dinárért. A neves gyűjtő kis papírtasakokban tárolta pénzeit. A tasakokon olyan alaposan tüntette fel a pénzek adatait, hogy az még az igényes múzeumi feldolgozás követelményeinek is megfelel. A gyűjtemény nem tartalmaz tallérokat és aranyakat, de ennek ellenére is a múzeum éremgyűjteményének legértékesebb részét képezi.
4. Mircics Béla gyűjteményét, amely mintegy 1000 db különféle, főleg XIX—XX. századi osztrák—magyar, magyar, szerb és jugoszláv fém- és papírpénzből, valamint nagy mennyiségű, túlnyomórészt régi jugoszláv és magyar tömegpénzből állt, 1975 novemberében vásárolta meg a múzeum a Kosovói Bank támogatásával 14 000 új dinárért. A fém-pénzek érdemi része három műanyag fóliás pénztartó albumban és kis műanyag dobozokban állt. A papírpénzek is három műanyag albumot töltöttek meg.
5. A múzeum megalakulásának éveiben dr. Prokes Mihály egy kicsi, de annál értékesebb válogatást ajándékozott a már Európa-szerte ismert gyűjteményéből. Az ajándék mintegy 160 db középkori magyar, főleg Arpád-házi érmét tartalmazott.⁶²

A numizmatikai tárgyak gyűjtésével párhuzamosan a feldolgozáshoz elengedhetetlenül szükséges a szakirodalom beszerzése. E téren a múzeum, az antik pénzekkel foglalkozó részletes katalógusok hiányától eltekintve, kielégítőnek mondható szakkönyvtárral rendelkezik. A könyvek közül — már eleve bibliofil értékük miatt — említésre méltó dr. Réthy László *Corpus Nummorum Hungariae* című kétkötetes munkája, amely a középkori magyar pénzeket dolgozza fel; Hóman Bálint *Magyar pénztörténet 1000—1325* c. munkája dr. Frey Imrének dedikálva; dr. Ciro Truhelka *Slavonski banovci 1897-ből*; Erdy János *A Boszna és Szerb régi érmek 1857-ből*; dr. Frey Imre kéziratos katalógusa, amelyben Erdély és Európa pénzeivel foglalkozik; Milan Rešetar *Dubrovačka numizmatika* mindkét kötete egybekötve; Sima Ljubić *Opis jugoslovenskih novaca* stb. A folyóiratok közül igen értékes a Magyar Numizmatikai Társulat lapjának, az 1902 óta megjelenő Numizmatikai Közlönynek a teljes sorozata és a zágrábi Numizmatičke vijesti összes évfolyama.

A múzeumba került éremanyag meghatározását Horóvic Endre felkérésére a negyvenes évek végén dr. Prokes Mihály vállalta Vidaković

Magda tanítónővel egyetemben. Munkájuk elsősorban a viszonylag rendezett pénzekre, tehát a Dománszki- és a Milekić-féle gyűjtemény címkézésére irányult. A numizmatikai tárgyak leltározását először dr. Matija Evetović nyugalmazott gimnáziumi igazgató végezte, de ez csupán adminisztratív jellegű volt, mellőzte a feldolgozást. Az első, kizárólag numizmatikai célokra szolgáló leltárkönyvet Szekeres László régész kezdte el vezetni még egyetemista korában, 1955. január 4-én és a következő év március 10-én az 1979. számig jutott. A leltározást nem végezte folyamatosan, mert a következő leltározásra csak 1959-ben került sor. Ekkor a Frey-féle Rákóczi-gyűjteményt vezette be, míg egy újabb leltározási akció során 1962—63-ban a papírpénzek zömét is feldolgozta.

Jómagam 1975 februárjában kezdtem tiszteletdíjas állásban, múzeumi külmunskatársként végezni az éremgyűjtemény rendezését. Elsődleges feladatként a különböző helyen és módon tárolt gyűjteményt kellett összevetnem a leltárkönyvben foglalt adatokkal. Az 1955—56-ban végzett leltározás sok esetben feldolgozásról tanúskodott, ezért számtalan kiigazítást kellett eszközölnöm. A pénzeket az 1967-es költözködés során felforgatták és csak aprólékos munkával sikerült az összekevert leltári darabokat megtalálnom. Jóllehet csaknem 12 évig — az utolsó leltározástól számítva — senki sem viselte gondját a gyűjteménynek, az ellenőrzés befejezésekor szinte elenyésző hiányt állapíthattam meg.

A pénzeket különböző méretű kis papírtasakokba helyeztem, feltüntetve a tasakokra a szükséges adatokat. Az eddig szétszórtan heverő, vagy rekeszes fiókokban, illetve táblákon szögek közé ékelve tárolt pénzek most egy szekrényben, leltárszám szerinti sorrendben, fadobozokban állnak.

Miután pótoltam a korábbi leltározások hiányosságait, november 6-án a 2467-es leltárszámmal kezdtem el a még feldolgozatlan anyag bejegyzését és 1976. július 27-én a 3979. számig jutottam. A már leltározott antik anyag ellenőrzését — mintegy 700 db —, illetve a még feldolgozatlan darabok leltározását, megfelelő irodalom, katalógus hiányában még nem végeztem el. Összesen kb. 900 numizmatikai tárgy áll még leltározatlanul, főleg antik, modern és papírpénz.

A viszonylag rendezett gyűjtemény lehetővé tette, hogy 1976. december 21-én a múzeum egyik különálló termében sor kerüljön az első numizmatikai kiállítás megnyitására. A *pénz története Észak-Bácskában* címmel mintegy 350 fém- és papírpénz mutatta be a vidék pénzforgalmának történetét. Az eredetileg három hónaposra tervezett kiállítás állandó jellegűvé vált és jelenleg is szerves részét képezi az állandó kiállításnak.⁶³

A TOVABBÍ FEJLŐDÉS ÚTJA

1977 novemberében a 3979-es számmal lezárták a régi leltárkönyvet, mert a tartományi szabályzat alapján ezentúl minden vajdasági múzeumban egységes módon kell a leltározást végezni. E szabályzat értelmében minden egyes numizmatikai tárgyról, az új leltár készítése mellett, egyúttal külön e célra készült nyilvántartási lapot is kell vezetni, amelyre a szükséges adatokon kívül a tárgy fényképe is rákerül. Ennek a munkának az elvégzése néhány évet igényel.

Egy ilyen átfogó leltározás még önmagában nem elegendő ahhoz, hogy a gyűjteményt rendezettnek tekinthessük. Okvetlenül szükség mutatkozik egy, a jelenleginél biztonságosabb, numizmatikai anyag tárolására alkalmas szekrény beszerzésére, amely lehetővé tenné a gyűjtemény szakszerű, áttekinthető elrendezését. Módot kell találni, hogy a könnyen pusztuló pénzeket mielőbb megfelelően megtisztítsák és konzerválják. Az antik, elsősorban római császársági pénzek feldolgozásához megbízható katalógusokat kell venni. A pénzek mérlegeléséhez legalább milligramm pontosságú mérleget kell vásárolni.

Az itt felvázolt feladatok elvégzésével és a hozzávaló kellékek biztosításával teremtnének meg az eredményes feldolgozó és kutatómunka feltételei.

JEGYZETEK

1. T. (Trencsény Károly — G. Sz.): *Régiségyűjtés Bácskában 1939-ben*. A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve, XXVIII (1912). 29.
2. Szabadka Szabad Királyi Város Községi Főgymnasiumának Értesítője az 1882—83. évre (a továbbiakban, tekintet nélkül az intézet névváltozásaira: Gimnáziumi Értesítő). Szabadka, 1883. 54.; Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története*. II. kötet. Szabadka, 1892. 529.
3. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka; 1875. 18—19.
4. Uo.
5. Szabadkai Történelmi Levéltár (a továbbiakban: Levéltár), Városi Tanács, 10644 I. 1885/687.
6. Iványi István: *Visszaemlékezéseim életem folyására*. Szabadka, 1974. Eletjel Miniatűrök 27. 39.
7. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1883. 54—55.
8. Harsányi Pál: *Dr. Gohl Ödön 1859—1927*. Numizmatikai Közlöny, XXVI—XXVII (1927—28). 3—10.
9. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1884. 53—55.
10. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1885. 106.
11. Levéltár, Városi Tanács, 10644 I. 1885/687.
12. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1887. 66—67.
13. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1888. 100—102.
14. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1889. 60—62.
15. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1894. 97.
16. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1895. 144. és 236—237.
17. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1896. 216., 1897. 144—145., 1900. 132., 1902. 206—207.
18. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1905. 3—4.
19. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1902. 206—207.
20. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1905. 168.
21. Bácsmegyei Napló, 1910. febr. 5. VII. évf. 28. sz.
22. Levéltár, Városi Tanács, 2697 II. 35/910.
23. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1910. 75—76.
24. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1914. 42—43.
25. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1915. 97—98.
26. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1918. 8. és 37.
27. Dr. Mirko Sulman: *Istoriijat Gradskog muzeja u Subotici*. Rad vojvodanskih muzeja, 2 (1953). 220.
28. A Szabadkai Közkönyvtár Egyesület Évkönyve. Jelentés az 1892—1894. évekről. (A továbbiakban: Közkönyvtár Egyesület Évkönyve.) Szabadka, 1895. 9.
29. Levéltár, Városi Tanács, 459 II. 4/1896.
30. Közkönyvtár Egyesület Évkönyve, 15.
31. Szabadkai Hírlap, IX. [1894]. 18. sz. 4.
32. Közkönyvtár Egyesület Évkönyve, 12. és 17.
33. Gohl Ödön: *A magyarországi múzeumok, köz- és tanintézetek éremgyűjteményei*. Num. Közl., V. [1906] 65.; Frey Ferenc: *Bács-Bodrogh vármegyei régipénz gyűjtők*. Num. Közl., V. [1906] 133—137.
34. Iványi István: *Visszaemlékezéseim életem folyására*. 41.
35. Frankl István: *Szabadka szabad királyi város ismertetése*. Szabadka, 1899. 182.
36. Blaško H. Vojnić: *Osnivanje i rad prve javne biblioteke u Subotici 1885—1906*. Rukovet, XVI. [1970]. 1—2. 127.
37. Levéltár, Városi Tanács, 14439 II. 143/1908.
38. Levéltár, Városi Tanács, 12819 II. 143/1908.
39. Szabadkai Közöny, XXVIII. [1903]. 18. sz. 1.
40. Bácskai Hírlap, VII. [1903]. 153. sz. 5.
41. Dr. Mirko Sulman: I. m. 219.
42. Bácskai Ellenőr, 1902. szept. 4. XXIII. évf. 71. sz.
43. Archaeológiai Értesítő XXIV. [1904]. 383.
44. Quidam (Bibó-Bige György — G. Sz.): *A vidék könyvtárai és múzeumai*. Bácskai Hírlap, VI. [1902] 121. sz. 1—2.
45. Quidam: *Szükséges-e városunkban egy kultúrpalota?* — I. közlemény, Bácskai Friss Újság, I. [1901] 48. sz. 1.
46. Gimnáziumi Értesítő, Szabadka, 1904. 35.
47. Levéltár, Városi Tanács, II. 79/915.
48. Levéltár, Városi Tanács, 14439 II. 143/1908.
49. Levéltár, Városi Tanács, 25537 II. 143/1908.
50. Levéltár, Városi Tanács, 13178 II. 143/1908.

51. Levéltár, Városi Tanács, 03857 II. 143/1908.
52. Dr. Mirko Sulman: I. m. 219.
53. Uo.
54. Levéltár, Városi Tanács, II. 79/915-höz kapcsolva: Privremeni popis predmeta subotičkog gradskog muzeja, sastavljen 10. septembra 1926. u prisustvu Jovana Neorčica gr. p. beležnika, Mije Mandića upravitelja gr. biblioteke i Petra Pekića kontr. bibliotekara gr. biblioteke, Blaška Mesaroša gr. pisara pri inž. zvanju.
55. Dr. Joco Milekić szóbeli közlése 1976 tavaszán.
56. Szekeres László: *A szabadkai régészeti kutatás története*. Uzenet, I. [1971] 4. 452.
57. Levéltár, Izvršni odbor GNO Subotica, 1945. okt. 18.
58. Luka Bašić szóbeli közlése 1978 márciusában.
59. Szekeres László: I. m. 453.; Horovic Endre szóbeli közlése 1976 tavaszán.
60. Levéltár, GNO Subotica- br. 29., 1948. április 24.; Dr. Mirko Sulman: *Prikaz subotičkog muzeja i njegove delatnosti*. Rad vojvodanskih muzeja, 1. [1952] 205.
61. Dr. Prokes Mihály 1976 tavaszán tett szóbeli közlése alapján tulajdoníthattam ezt a gyűjteményt Dománszki Jenőnek. Dománszki numizmata voltát Ivan Rudić is megerősítette 1978 áprilisában.
62. Dr. Prokes Mihály többszöri, egybehangzó szóbeli közlése alapján, bár az ajándék átvételéről szóló hivatalos nyomra még nem akadtam.
63. Lásd bővebben: Gerlovics Szilveszter: *Pénzermék, papírok — A pénzforgalom története Eszak-Bácskában*. 7 Nap, 1977. márc. 25. 12.